

религията от нейните институции и служители. И при него подходът към религията е двупосочен - християнството е имало значение в ония близки времена, когато учениците на Христа заедно с чистото, но идеалното и неземно негово учение са проповядвали някакъв си комунизъм в обществото. Но оттогава и досега човечеството е преминало цели XIX века и в продължението на това време християнството е изгубило своята чистота и е станало анахронизъм, религията е изгубила своя смисъл и е заприличала на орех без ядка, а духовенството, на което принципът е било изречението на апостола Павла "раби покоряйте се началникомъ вашимъ, ибо нѣсть власть яже не от Господа" полека-лека е преминало в лагера на враговете на човеческия рог"²¹. От такива позиции тръгва Ботеф, когато прави оценка на християнската религия, на нейните институции и представители. Той е безкомпромисен към онези християни, за които "църквата ѝ търговия" ("Патриот"); анатемосва поддържника на робските поръжки, Солон, чийто максима е "Бой се от Бога, почитай царя" ("Борба"). Но същевременно се прекланя пред християнски гении като Кирил и Методий, "проповедници на свободата, на братството, на сближението между славяните". Като оценява славянския и общочовешкия смисъл на тяхното дело, Ботеф го актуализира и политизира в най-непоколебимия смисъл на това понятие. 11 май, напомня той, "стана празник народен, празник, който ни напомня нашето преминало и настояще, и празник, който трябва да ни въодушевява с идеята за пълно духовно и политическо освобождение... 11 майя скоро ще да бъде празник на нашата революция и на нашата свобода"²². Ботеф, както Каравелов, търси и намира повод да открие "рационалното зърно" на истинската християнска религия, да възвеличи онези нейни апостоли, създатели на световни духовни ценности. И в същото време да се дистанцира от християнската религия през един по-късен период от нейната история, от църковните учреждения и техните служители - от попа, който граби чрез "Божия литургия" ("В механата").

Изследователи на Ботеф, поддържници на тезата, че той е атеист, обръщат изключително внимание на неговото стихотворение "Моята молитва". То е изградено на принципа на антитезата. Но какво и как противопоставя Ботеф? Противопоставят се два етапа на християнството, два типа религии - първоначална (чиста, свята, възвишена) и съвременна, опорочена от калугери, попове, владици. Ботеф отхвърля съвременната, която учи "робът да търпи и да се моли", която продължава да поддържа вековни консервативни традиции. И приема първоначалната, рационалната, която проповядва "някакъв си комунизъм в обществото". В нея той открива дълбок социален и хуманистичен смисъл. Затова я осъвременява и революционизира:

*"Ах ти, Боже на разумът,
защитниче на робите,
на когото щат празнуват
деня скоро народите"* ("Моята молитва", к. м.)

Логично е творец и мислител като Ботеф да отхвърля всичко, което е в противоречие с неговите принципи, и да търси нов бог, нова религия, съобразени с веруването му на революционер.

Поставянето на проблема за религията, църквата, духовенството в контекста на направления, течения и школи от Европа и света дава възможност той да бъде анализиран от широк кръг специалисти. В случая направихме опит да го осветлим само от един ъгъл - религията и нейните институции, като се имат предвид възгледите на просветителите от Европа и Америка, от една страна, и българските възрожденци от друга. Възможни са и други паралели. Но това е тема на друг доклад, на друга научна конференция.